नेपालभाषा पत्रिका तपँपौ, नेसं १०९४, विसं २०३० पुष १४, पृ. ३७-४२

नेपाल भाषा नाटकया प्राचीनता: नेपाल भाषा नाटकया प्रवाह !

● जनकलाल वैद्य

नेपाल भाषा साहित्य, संस्कृति व कलाया गौरव मजू थिका च्वंगु साहित्यिक विधा प्याखनं नेपाल भाषा साहित्यया इतिहासय् अद्वितीय थाय् ज्या च्वंगु दु। स्वंगू प्यंगू शताब्दी तक नेपाल भाषा नाटकया परम्परा सुसंस्कृत, सुसगठित व सुव्यवस्थित रुपं न्ह्याःगु पला ब्वाँय् आतले सी दनि। गुगु प्राचीन प्याखं आतले जीवित हे धाःसां जिउनि। प्राचीन प्याखनं मीत जक मखु विश्वया कलामर्मज्ञ पुत नं प्रभाव तःगु दु, मोहनि तःगु दु। भौतिक व स्थानिक परिवेशय् ब्वलना वःपित नं प्राचीन प्याखं खुली अभिनित जूगु स्वस्वं थःपिं नं थःथःगु मिखाय् खःने घोघोपिसं मन तयेक प्याखं हुला क्यंगुलिं गौरवान्वित थे जुइ मःलीगु स्थिती लाकी। अथे तुं, गुगुं तःधंगु जात्रा, उत्सव, समारोहबलय् लँय् ल्याका हइगु जात्रा-प्याखनं ला चोका पोका जुइक स्वत्त स्वःगु समस्यां ततःक्यंका तःगु मीगु नः स्थितियात जीवन हे दबू भाःपीकू। प्राचीन नेपालय् जुजु भाजु प्रजा छमाः थें हनाः काव्य अमृत त्वना लयूतायेकीगु नं प्राचीन प्याखनं भाला कुबिया च्वगु खने दु। वैदिक, पौराणिक लौकिक बाखं इतिहास छथी, भाव विह्वल जुइकीगु यइपुगु संगीत छथी, समाजयात कुंखिनातःगु ख्याःलि छथी व सूक्ष्म अभिनय कलाया सौन्दर्य छथी न्यनाः खनाः लस्ताये दइगु चाःचूगु खँ मखु।

कला-शिल्पी, सांस्कृतिक जात्रा-प्याखं, भजन ज्या खँय् सक्रिय योगदान बिया वयाच्वंपिं नेपाल-वासी छखलः नेपाल धाःसां नेवार धाःसां मुख्य याना खः। किरात व लिच्छवी कालया कला संस्कृतिया सन्दर्भय् प्रशंसित जाति नेपाल नेवार त्वःता मेपिं खइ मखु धयागु खँय् आपालं सःसिउ-पिनि छगू हे राय।[A] नेपाल भाषां हे च्वया तःगु दकलय् न्हापांगु नाटक-प्याखं-या निश्चित तिथि-मिति धाये मफुसां जात्रा, उत्सव, प्याखं, भजन, अभिनय कलाया भाला कुबियेगु ज्याखँय् अद्यापि तक सक्रिय जाति नेवाःत हे खः धका त्याछिये छिं। गुगुं जात्रा-उत्सव, नखः, भजन, प्याखं व कला शिल्पीया ज्या खँ कित वंश परम्परां कित गुठी परम्परां ताहाकः आयु जुइक म्वाका तयेगु क्षमता

(A) Ancient Nepal : D. R. Regmi. Page 21-22.
Ancient Nepal : D. R. Regmi. Page 176-177 (Notes T'ang Annals.)

नं थ्व हे जातियाके विद्यमान जुया च्वंगु दु। छुं गुगुं कारणं किरात व लिच्छवी कालया नेपाल भाषाया पूर्ण अभिलेख ग्रन्थ खने मदुसां किरात व लिच्छवी कालय् नेपाल भाषाया अस्तित्व तत्तत् कालीन अभिलेखय् प्रयुक्त असंस्कृत शब्द दुध्याके माला च्वंगु वाध्यतां प्रमाणित मजूगु मखु। थ्व जातिया कलात्मक अभिव्यक्ति व प्रतिभा नं तत्कालीन मूर्तिकलां व वास्तुकलां पिब्वःथें संगीत व अभिनय कलाया माध्यमं नं ब्वया च्वंगु खयेफु। गुलिं प्याखंया माध्यम भाय् मूलत नेपाल भाषा हे मखुसां प्याखं स्यनेत बिया तइगु निर्देशन-खँ जकसां नेपाल भाषां बिया तइगुलिं च्वय्या तर्कयात टेवा बिउ। लिच्छवी इलंनिसें संस्कारित जुया क्यनेगु याना तःगु हरिसिद्धि प्याखंया संगीत बाजनं नं नेपाल भाषा मेया ध्वनि न्यंकू थें न्यनीपिनि अनुभव जु। 'म्वाक नं वया आ गथे याय' छुना-खँ मी भाषाय् प्रचलित जुजुं वःगु १२ दंय् छकः क्यनीगु थ्व हे हरिसिद्धि प्याखनय् नागेन्द्र कोदले न्ह्यः थाइगु बाजया ध्वनिया प्रभाव गय् मधाये ? हरिसिद्धि प्याखं क्यनीपिसं प्याखंया मूल ग्रन्थ प्रचारय् सफू रूपं हया बिउगु जूसा थ्व जिज्ञासा याकनं सत्य ज्ञान जू वनेया नाप नापं उगु प्याखंया प्राचीनता व काव्यात्मक विशेष गुणया सहि मुल्याङ्कन जुइगु खइ। आः तक उपलब्ध नेपालया दकसिबे पुलांगु वंशावली 'गोपाल राज वंशावली' जुजु श्री चम्पादेवया पालय् प्यंगू अङ्क दुगु रामायण नृत्य (प्याखं) क्यंगु, ने० सं० ४६७ सालय् जुजु जयार्जुनया पालय नं बाल रामायण प्याखं क्यंगु, जुजु जयस्थिति मल्लया पालय् ने० सं० ५०३ भैरवानन्द[A] प्याखं दयेकूगु उल्लेख जूगु दु, तर हरिसिद्धि प्याखंया छुं उल्लेख मदु। नेपाल देशया वंशावली[B] धाःसा हरिसिद्धि प्याखं जुजु विक्रमादित्यया पालं दयेकूगु विक्रम संवत ७४५ तक हुइकूगु, वि० सं० १००३ तक नाटक रूपय् प्रचलित जूगु, तःदँ तक लोप जुयालि जुजु अमर मल्ल प्रताप मल्ल, निवास मल्लया पालय् हाकनं चलय् याःगु खँ दु।

भैरवानन्द प्याखंया खँय् गोपाल राज वंशावलीया धापू कथं ला व प्याखं संस्कृतया मूल नाटक भैरवानन्दयात नेपाल भाषां च्वया तःगु लि हे 'भैरवानन्द नक ग्रन्थ देका' धका च्वयातःगु खयेफु। थ्व जोगु हे प्रसङ्ग ने० सं० ५३८ स श्री राम भारो नं च्वःगु 'वीर बाहु' प्याखंया खँय् नं यल इवाबहिया लुखा फुसय् ताना तःगु तामा पत्रं 'वीर बाहु' नवकृत प्याखं धका उल्लेख याना तगु दु। भ जु हेमराज शाक्य-लिपि विशेषज्ञ नं हे तामा पत्र ल्ह्येत अन भाबले 'बीर बाहु' प्याखंया ग्रन्थ नं ल्ह्यये माःसा ल्ह्यया यंकि धका क्यंबलय् व प्याखं पूर्णतः नेपाल भाषां हे च्वयातःगु जुया च्वन। तर अभाग्यवश श्री शाक्यजुं व ग्रन्थ ल्ह्यये माःगुया आवश्यकता उथाय् महसूस मजुया अथें अनंतुं सफू थुवायात बिया थकल खनि। आः व सफू माले माःगु जिज्ञासाया विषय जुल। लुमंके बहगु खँ छु

(A) स ५०३ पोपवदि ११ प्याखन लेतया भैदानन्द, निय प्यन्हुस्यङाव सेलागाक्र दिशीकोन्हु शिद्धिफया श्री कोथो छेंस ।। थ्व ग्रन्थ न्ह्याया डोभानस चोङ्ख सोस्यं नंकग्रन्थ देका ...... पौ ६२ (क)

(B) प्राचीन नेपाल - पुरातत्व विभागको मुख पत्र संख्या १८ पौ २१

धाःसा भैरवानन्दया[A] संस्कृत ग्रन्थ राष्ट्रिय अभिलेखालय, येँयूदु भेरवानन्द धाःगु माले मानि। 'बीर बाहुया' संस्कृत ग्रन्थ दुर्लभ हे। उकि आःतक्क प्राप्य सामग्री ग्रन्थया लिधंसा कया धायेगु खःसा 'बीर बाहु' ने० सं० ५३८ यात दकसिवय् प्राचीन नेपाल भाषा नाटक नालेवं भीगु प्याखं साहित्य ५५६ दँ दत। हरिसिद्धि प्याखंया ग्रन्थ प्रकाशनय् वयाः उकी नेपाल भाषा प्रयोग जुया च्वंगु तथ्य न्हाल्ह वल धाःसा भीगु प्याखं सादित्यया इतिहास अभ ३।४ गू शदीतकया प्राचीन सिद्ध जुइगु खइ। ने० सं० ६५१ फागुन कृष्ण दशमि खुन्हु पिदंगु श्री नेपालेश्वर महाराजाधिराज श्री श्री श्री राजेन्द्र विक्रम शाहदेव विरचित '<u>महासत्व</u>' पाख्यान नाटकयात भी नेपाल भाषाया प्राचीन नाटकया लिचो धाये माली। थुकथं भीगु नेपाल भाषां च्वया तःगु प्राचीन नाटकया जक हे ऐतिहासिक आयु थ्यं मथ्यं प्यसः दँ मयाक छस्वां न्हाना च्वंगु ई भीगु नेपाल भाषा साहित्यया गौरवमय स्वर्णयुग खः। छता खँ, अपायमछि हाकःगु समयावधि दुने रचित उपाख्यान नाटकया रचनाकारत श्री राम भारो, श्री सिद्धिनर्सिंह मल्ल श्री निवास मल्ल, श्री योग नरेन्द्र मल्ल, श्री जगत प्रकाश मल्ल, सुमति जय जितामित्र मल्ल, श्री भूपतीन्द्र मल्ल, श्री रणजीत मल्ल, श्री जगज्जय मल्ल, श्री जयप्रकाश मल्ल श्री राजेन्द्र विक्रम शाह पिनि नां जक खने दु। कला मर्मज्ञ नेवा जातिया स्वांथें क्वातुगु नायुगु नस्वा गु भाव स्वां च्वय छिगु यातुगु न्यने ययापुगु भाय् जुया सहृदय कवि हृदयं जाःपिं जुजुपिसं थ्व नेपाल भाषायात राजकीय प्रश्रय बियेया नाप नापं थःथःपिसं नं थ्व भाषां नाट्य शास्त्रया मर्यादित नियमय् आसीन जुयाःनं उत्कृष्ट भावाभिव्यञ्जनां ग्यंगु नाटक साधना यासें भीगु नेपाल भाषा साहित्य प्रतिष्ठित याना थकूगु जुया च्वन।

श्री सिद्धिनर्सिंह मल्लंनिसें श्री योग नरेन्द्र मल्लया श्रेय यलय् कार्तिक लच्छि यंक हुइकीगु काती प्याखंया स्त्रष्टा व पालक रक्षक रूपय् प्रख्यात जू। आपाः याना भागवत पुराणय् आधारित उपाख्यानयात नृत्य अभिनय प्रदर्शनं तत् तत्कालीन समाजय् वैष्णव धर्म व भक्ति ग्वाकेगुली आपा प्रभावशाली जूगु खःसां 'नर्सिंह अवतार' प्याखं व 'यलय् बाथः' ख्यालः प्याखनं हे जन हृदयस हा कया स्त्रष्टापिनि प्रतिभा नस्वाक ताःगुलिं इमि यश स्वां होगु जुया च्वन। 'यलय् बाथः' प्याखं ला वेदान्त पौराणिक दार्शनिक गहन विषयया व्याख्या दृष्टान्त सम्बन्धित युग परिवेशया जक मखु सर्व कालिक सर्व देशीय जन जीवनय् न्हिन्हि जुइगु जूगु घटनाय् व मनूतय् चाला बालाय् बागलय् न्याकाः कयेका हिस्याना संकेत यानाः तःगुलिं नेपाल भाषाया दकलय् न्हापांगु मौलिक प्रहसन धाये छिं। काती प्याखंया मेमेगु प्याखं कि त हुइगु (बाजंया तालय् आङ्गिक अभिनय जुइगु) नृत्य जक कित भारतया विभिन्न भाय् लवाक ज्याःगु जक। 'दशावतार' नाटक धाःगु नं थुज्वःगु हे लवाकज्याःगु भायया वाचिक व आङ्गिक अभिनय प्रदर्शन जुइगु प्याखं खः। च्वपया जुजुं रणजीत मल्लं नं लछि यंकं हुइकीगु 'शनैश्चर रोहिणी' प्याखं च्वया तःगु ग्रन्थ राष्ट्रिय अभिलेखालयस दु। योग

(A) प्र. १०७८ ताड पत्र—राष्ट्रिय अभिलेखालय, येँ।

नरेन्द्र मल्लयागु 'विक्रमादित्य' नाटक (अपूर्णगु) अप्रकाशित हस्तलिखित अवस्थाय् च्वसा पासाया सफू कुथी थलकय् स्वनागु ख: । श्री जगत प्रकाश मल्ल – श्री जगच्चन्द्र नामं नं कवि रूपय् प्रख्यात – मूल देव शशिदेवोपाख्यान नाटक छपु हे जक नेपाल भाषां विरचित याना त:गु खने दु । श्री जगच्चन्द्र नामं च्वया त:गु 'नेपाल भाषा संगीत'[A] (ने० सं० ७९२) अध्ययन याये बहगु हस्तलिखित ग्रन्थ ख: । थुकी स्रष्टाया कवि व्यक्तित्व, सौहार्द्र मतिनाया भावाभिव्यक्ति धारा, समकालीन देश काल स्थिति प्रतिक्रिया, संगीतमय भाव प्रवाहयात प्राचीन नाटकया थासाय् थाना त:गुलि उल्लेख याये वह जुगु ख: । श्री सुमति जय जितामित्र मल्लया नाटक रचना (ने० सं० ७९६-८०७) आपा: याना रामायण, महाभारत व पौराणिक बाखंया लिधंसाय् दिना च्वंगु खने दु । भाषाय् नं मैथिल प्रति उपो क्वसा: । श्री भूपतीन्द्र मल्लया नाटक रचनाय् (ने० सं० ८१५-८४३ तकया) न्ह्यथने बह:गु विक्रमादित्य जुजुया आदर्श चरित्र व लक्ष्मी उपासना संस्कृति बोध याकोगु 'विक्रम चरित'[B] व लोक कथाया लिधंसाय् मतिनाया कौतुकतां जा:गु संयोगान्त प्याखं 'श्री खण्ड चरित'[C] धाये वा 'मयुर ध्वजोपाख्यान' नाटक ख: । कविता व संगीत तथा यथार्थ व कल्पना व्हंका त:गु थुपिं निगू सफू न्ह्यथने बह जू । थ्व प्याखनय् छ्यला त:गु भाषा थौंकन्हे रूपय् ल्हायेगु याना त:गु भाय् नाप सती । नाटकीयताया नापं नाट्य शास्त्र विधान पालना यायेगुली आपालं क्वसा: । श्री रणजीत मल्लया नाटक रचना (ने० सं० ८५८-८८८ तकयागु) अपेक्षाकृत चीहाक: खने दु । शब्द लालित्य, अनुप्राश यमकादि अलङ्कारं छायूपिया त:गु संगीतमय अभिव्यक्ति महाभारत व पौराणिक बाखंयात नाटक रूप बिया त:गु खने दु । गुलिं नाटकं (गोरक्षोपाख्यान नाटक, प्र० ३६५ वि० ५५ संख्या, राष्ट्रिय अभिलेखालय) योगी संप्रदायया विषय वस्तु ज्वना त:गुलि तत्कालीन समाजय् महेन्द्रनाथ, मीननाथ, गोरखनाथ आदि योगी संप्रदायया प्रभावया किचलं दा:गु क्यं । जगज्जय मल्लयागु नाटक रचना अभिनव प्रबोध चन्द्रोदय नं उज्व:गु हे विषय वस्तुया प्याखं ख: । श्री जयप्रकाश मल्लया निगू नाटक रचना 'मीर ध्वजोपाख्यान' व 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव' स निगू गु हे उत्कृष्ट जू – नाटकीय शास्त्र विधि कथं, मुक्कं संगीतमय कवितात्मक अभिव्यक्ति सौन्दर्यं, व कथानकया रोमाञ्चकारी रचना विधानं तथा स्रष्टाया थ: समकालीन संघर्षशील जीवनय् थ: वैरी बुक्रा देश व भक्त प्रजाजन संरक्षण यायेगु संकल्पं । श्री बडा महाराज पृथ्वीनारायण शाहं राजनैतिक दृष्टिकोणं नेपालया थ: थ:या वैरभावं कूदले स्यंगु राज्यत त्याका नेपाल एकीकरण याये धुंकालि नं नेपाल संस्कृति व प्याखंया संरक्षण व

(A) प्र० ३३६ वि० १५९ संख्याया ग्रन्थ राष्ट्रिय अभिलेखालय, यें ।

(B) प्र० १५५१ संख्याया हस्तलिखित ग्रन्थ, राष्ट्रिय अभिलेखालय, यें ।

(C) त्यनोहन जोशी व हेमराज शाक्यया सम्पादनय् च्वसापासां प्रकाश यागु ।

प्रचलन याकेगु दिव्य उपदेश जुल। अथे हे जुया नेपाल भाषा साहित्यं शाह कालय् सर्वतोमुखी विकास यानावं च्वंगु खः। प्राचीन नाटक परम्परा नं श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहया नाटक रचना 'महासत्व पाख्यान' तक व हे लगन धूनं क्वातुक पला छिउगु जुल। महासत्वया आदर्श त्याग महात्म्य व नमोबुद्ध प्रादुर्भाव जूगु विषयया नेपालय् प्रचलितगु बाखंयात हे नाटक च्वया तःगुलि थुकी स्रष्टाया नेपालया धर्म व संस्कृति प्रति दुग्यंगु आस्था सक्रिय जूगु नँ तायेदु।

प्राचीन नाटक अध्ययन मनन यायेव म्हीगु प्राचीन नाटकया मूल प्रवृत्ति क्वय् बियाथें भू सी दया वये फु —

(१) प्याखंया आत्मा कौतूहलता खःसा प्याखंया लक्ष्य मनोरञ्जन धका च्वयेगु,

(२) प्याखं मोतय् चरित्र प्याखनय् जुइगु ज्या खँया माध्यमं प्वलेगु सिबे प्याखं दबुली दुहाँ वयालिसे थःथःगु परिचय व गुण प्याखं मोतय् थीथी कनेगु याका तइगुलि प्रत्यक्ष चरित्र च्वयेगु,

(३) नाट्य शास्त्र विधि प्रति आपालं अनुशासित झुकाव,

(४) अनुकरणात्मक जुयाः नं विशिष्ट नाटकीय रूपरेखा बां लुइकेगु,

(५) देश वर्णनया माध्यमं देश व स्वजन स्वबन्धु प्रति श्रद्धा व राज वर्णनया माध्यमं जुजु प्रजाया क्वातुगु आत्मीयता जाःगु सम्बन्ध न्ह्यब्वयेगु,

(६) संगीत व कविता, शृंगार, भक्ति व शान्त रस उपाख्यान बाखं व प्याखं नित्तु निलेगु कलाशिल्पी तथा प्रतिभा च्वयेगु,

(७) प्राचीन प्याखं तन्त्र मन्त्र सिद्धि विधि व नासः चुकया गोपनीयतां तसकं वशीभूत,

(८) प्याखं च्वनेगु विधा मखुकि दबुली प्रदर्शित प्याखं स्वस्वं स्वकमितसें प्याखं दबूया दृश्य–घटना जक स्वया च्वनागु मखु, प्याखं-मोत प्याखं हूगु जक मखु वास्तविक जीवन व साक्षात द्यो, देवी, जुजु लानि, ख्याः, कवं, दैत्य, राक्षस, आदिं हे नाप साक्षात्कार जुयाथें झुम्मि यंकेगु,

(९) समकालीन धार्मिक संस्कार, ऐतिहासिक पौराणिक बाखंया सार, सामयिक सामाजिक व्यवहार स्वकमितसें प्याखं दबुली थःथःगु मिखां प्रत्यक्ष खनागु घटित घटना याना जनमानसं म्हुना मवनी कथं च्वयेगु,

(१०) इहलोक परलोक नितांया जीवनया भिंतुना च्वयेगु,

(११) आदि दैविक दैविक व भौतिक घटना नापं दुथ्याका झोलाक घटना प्रस्तुत याना यंकेगु व

(१२) भाव पूर्ण कलात्मक सिर्जना रूपय् मे बाजंया ताल सुरय् प्रदर्शित याना स्वकमितय् लुगलय् तादात्म्य भाव ग्वाकेगु लस्तायेकेगु।

नेपालया प्याखं विधाया ताहाकःगु गौरव पूर्ण इतिहास दुगु थ्व नेपाल भाषाया प्राचीन प्याखं उत्कृष्टगु ल्ययां सफू रूपय् प्रकाशन यायेगु व

प्याखं रूपय् प्रदर्शन यायेगु ज्या खँय् न्ह्यचिलेगु अतिकं वाञ्छनीय जक मखु लिपा लाये धुंकल। प्राचीन प्याखं सफू 'रत्नेश्वर प्रादुर्भाव' व 'महासत्व पारुयान' (महासत्वया छु अंश प्याखं क्यनेगु ज्याय् नं) च्वसा पासाया व श्री मानदास तुलाधर तथा 'विक्रम चरित' प्याखं सफू पिकायेगुली श्री सत्यमोहन जोशी व श्री हेमराज शाक्यया सम्पादकत्व व च्वसा पासाया प्रकाशन ज्या धात्थें प्रशंसनीय ख । थ्व ज्वःगु ज्याय् प्रज्ञा प्रतिष्ठान, च्वसापासा, सांस्कृतिक संस्थान, नेपाल एशियाली अध्ययन संस्थान त्रिभुवन विश्व विद्यालयं नं पलाः छीगु अत्यन्त जरूरी। २०३०।८।२८

झिस्वंगूगु शताब्दीया निम्ह कलाकार :
नन्दपाल व अरनिको

• सत्यमोहन जोशी

नेपाया कलाया इतिहासय् नेपाया कलाकारतय्‌गु नां ल्वीके आपालं थाकु। संयोगंजक गनं छथाय् निथाय् थुजोपिं कलाकारतय्‌गु नां लुयावो। थथे जूगुलिं नेपाया कलाया क्षेत्रे आपलं उत्कृष्टगु कलाकृति खनेदःसां, व कलाकृति गुह्म कलाकारं दयेकूगु खः सीके मफु, गुलिसम्म धालधाःसा व कलाकृति फलानाह्म जुजुया पालय् दयेकूगु अथवा फलानाह्म दातां तःगु खः धयागुसम्म सीके फु। थथे नेपाया कलाया इतिहासे कलाकारतय्‌गु नां सुलाच्वनीगु अथवा सीमदैगु अथवा ब्वया मतैगु अतिकं दुःखया खँ खः, अले थुमिगु नां लुयावइगु ल्वीके फइगु अवश्य नं भीत छगू लयता खँ खः।

आ थ्वहे सन्दर्भे, झिन्स्वंगूगु शताब्दीस भीसं नां सीकेफूपिं निह्म कलाकारतय्‌गु छुं बुखँ थन उले। थुपिं निम्हेसियागु नां व ज्याखँ नेपाया कलायागु (विशेषयाना मूर्तिकला व वास्तुकला) इतिहासे विशेष गुण तना आपलं जः व्हला ब्यूगु दु। थुपिं निह्म कलाकारत खः (१) नन्दपाल (२) अरनिको।

पशुपतिस ग्वलया जयवागीश्वरी लिक्कतुं च्वंगु छगू च्यले धस्वाकातःगु महागौरीयागु छगू ल्वहँ मूर्ति दु। थ्व ल्वहँ मूर्तिया त्वाकले कियातःगु अभिलेखे (अन्तिम श्लोके थथे च्वयातःगु जुल— "स्थापिता श्री महागौरी भोगामोक्ष समीह्या, निर्मिता नन्दपालेन शिल्पिना शुभ जन्मना) मूर्तिकार नन्दपालयागु नां दु। थ्व अभिलेखयागु सम्पूर्ण खँ इतिहास संशोधन मण्डलं अभिलेख संग्रह निगूगु भागे पिकया ब्यूगु जुल। ल्वहँ मूर्तिकलायागु अनुसन्धान यायेत थ्व अभिलेखं छगू न्हूगु जः कयना छगू न्हूगु लँ हे नं ल्वीका ब्यूगु जुल।

महागौरीयागु थ्व मूर्ति कूछि व क्वलाछि ति ताहाक, थुकियागु उन मायायागु ब्वथें। थ्व मूर्ति

अतिकं बांला, अतिकं भावपूर्ण नं।

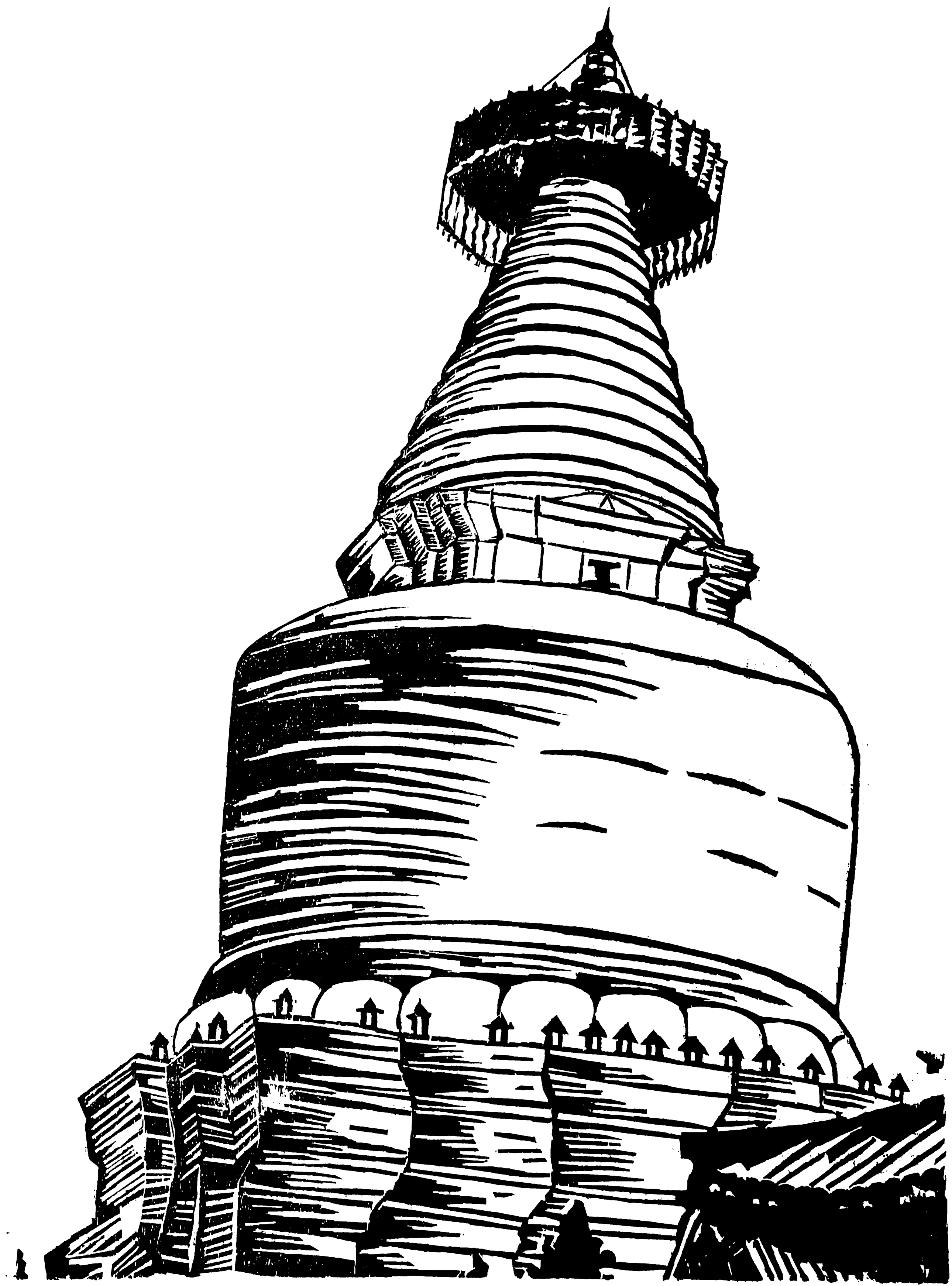
थ्व मूर्तियागु विशेष पृष्ठभूमि सीकेत, श्री मनवज्र वज्राचार्यजुयागु थ्व खँ थन ब्वयेबहजू— "नेपाया मूर्तिकलाया ऐतिहासिक परम्परायात ध्याने तया बिचा यायेवले थ्व खँ स्पष्ट जू वो कि झिन्स्वंगूगु शताब्दीया अन्तरालस छगू न्हूगु शैली नेपाया मूर्तिकलाया परम्पराय् खनेदत। थ्व न्हूगु शैली दुने लिच्छविकालया मूर्तिस खनेदुगु साधापन व सूक्ष्मकथं कियातःगु कतांयागु छाप व मध्य मल्लकालस थ्यंका थःगु विशिष्टास साकार जूगु नेपाया मूर्तिकलाया जटिलता नं छुं अशे थाय काःगु दु। अथे नं, परम्पराया शास्त्रीय तालस गुगुं परिवर्तन जूगु मदु। अकें थ्व शैलीया आधारे दयेकातःगु मूर्ति आपालं याना धैथें फुक्कं छगूति छगू बाँढाकथं दय्कातःगु दु उदाहरणया निम्ति झीसं ग्वलया गौरीमूर्ति, पशुपतिदेगःया मूढा पिनेया खःपाखे लँयासिथे च्वंपिं गणेयो, ससमाजु, भगवती आदिया भव्य मूर्ति, अनंलि येँ, ख्वप व यल स्वंगू देस वखेथुखे खनेदया च्वंगु थ्व शैलीया मूर्ति स्वये बहजू। प्रामाणिक इतिहासया दृष्टिकोणं थ्व फुक मूर्ति मध्ये ग्वलया गौरीया मूर्ति विशेष महत्व-पूर्ण जुल। थ्व मूर्ति निह्मह्म गुणकामदेवया ईले १२५३ वि० सं० स स्थापना जूगु खः। थ्व मूर्ति दयेकूह्म कलाकार नन्दपालया नां स्पष्टरूपं उल्लेख जुयाच्वंगु दु।" (गो० प० २०१८, आश्विन २६, झिंस्वंगूगु शताब्दीया छह्म कलाकार)।

वि सं १२५३ (नेपाल सम्वतं विक्रम सम्वत दयेकातःगु) या बराबरी ईस्वी सन् ११९७ जू वः। अले ११९७ ईस्वी सन झिनिगूगु शताब्दीया अन्तिम ई जूगुलिं तथा मूर्तिकार नन्दपाल थ्व ईयां लिपानं म्वानाहे च्वंगु दु ज्वी धैगुकथं वयागु ईव्योयात ईस्वी सनयागु ल्याचाकथं झिन्स्वंगूगु शताब्दीस तयेफु। थथे जूगुलिं, विक्रम सम्वत व ईस्वी सन निगूकथं नं नन्दपाल झिन्स्वंगूगु शताब्दीया कलाकार खः धैगु जू वः।

अभिलेखे च्वंगु पूर्ण विवरणकथं विचा यायेबले, विजयपालया म्ह्यायमयजु अमृतश्रीयागु दिवंगत आत्मायात सान्त्वना बीगुया निमितिनं मूर्तिकार नन्दपालजुं महागौरीयागु व अतिकं भावपूर्णगु तथा उत्कृष्ट कलाकारितां जागु मूर्ति दयेकूगु जुल।

श्री वज्राचार्यजुया धापू कथं "न्हूगु पहया शैली" धागु जक वास्तवे पालसेन कलाया प्रभाव लागु शैलीला धैथें खने दु। छाय धासांनि, भारतवर्षे झिन्स्वंगूगु शताब्दीया प्रारम्भकाले मुसमांतेगु आक्रमणं आयेसभ्यताय् तथंगु प्रहार जूसेंलि थुकियागु फलस्वरूप पालवंशी व सेनवंशी जुजुपिनिगु पाले बङ्गाल व विहारे कला एवं संस्कृतिया केन्द्रस्थान जूगु पाल व सेन कलाया परम्परा, विक्रमशील व नालान्दा आदि बौद्ध केन्द्र नष्टभ्रष्ट जू वन। अले उगु बखते विहार व बङ्गालया धर्म, कला व संस्कृतिया संरक्षक जूपिन्सं थःगु धर्म कला व संस्कृतिया सुरक्षा यायेत भारतं नेपाले आश्रय का वल। थुकिं नेपायागु साहित्य व कलाया क्षेत्रे नं न्हूगु जः तनाब्यूगु जुल। अथे नं, कलाकार नन्दपालजुं महागौरीयागु व मूर्तिस नेपाली भावना जायेका नेपाली कला शैलीयात ब्वलंहंकातःगु बांलाक खने दु, नेपाली कला परम्परा व पद्धतियात तोतूगु खनेमदु।

मूर्तिकार नन्दपालयागु मेमेगु कलाकृति मलूनी। अथेसां, वं दयेकूगु 'महागौरी' यागु मूर्ति

चीनया राजधानी पेकिङ्गे कलाकार अरनिकोया कृति

स्वयेबले याउँकहे अनुमान यायेगु थाय दु कि निश्चय नं वं मेमेगु बांलागु मूर्ति नं अवश्य नं दयेकल ज्वी धैगु। छायधासांनि महागौरीयागु मूर्तिस मूर्तिकार नन्दपालजुयागु सुन्दर व उत्कृष्ट कलाकारिता व भावाभिव्यक्ति गुगु ल्यें ल्यें पुयाच्वंगु खः, व वयागु आपालं दँयागु परिश्रम, लगन व अनुभवयागु फल खः।

उखे कलाकार अरनिकोयागु खास उल्लेख नेपायागु वंशावली, अभिलेख व कलाकृतिस खने मदुसां चीनया वंशावलीस ततःधंपि मनूतेगु जीवनी दुथ्याकेगु क्रमय वयागु जीवनी नं दुथ्याका तःगु जुल। वयागु खास नां 'अरनिको' अथवा 'पराबाबु' छु खः धुगुहे खः धका यकीन याये थाकुसां थौं व कलाकारयागु नां अरनिको धायेगु हे भिंताया। छाय धासांनि नेपाया राष्ट्रिय विभूतिया म्होलय् नं वयात कलाकार अरनिको हे धाये धुंकूगु दु तथा २०२१ या न्हूदँस प्याहाँ वोगु १५ गः वंगु हुलाक टिकटेनं वयात अरनिको हे धाये धुंकूगु दु तथा वयागु नामं हे कोदारी राजमार्गयात अरनिको राजमार्ग धका नां छुी धुंकूगु दु। आःला अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रेहे नं वयागु नां अरनिको धका प्रख्यान्ति ज्वी धुंकूगु दु।

कलाकार अरनिकोयागु जीवनी पेकिङ्गया क्रान्तिकारी ऐतिहासिक सग्रहालयस ब्वयातःगु दु अले हानं नानकिङ्गया बौद्ध प्रकाशन गृहं वयागु जोवनी दुगु तथा कलकृतया सचित्र विवरण दुगु काउस्याङ न्वाङतोचीन नांगु सफू नं प्याहाँ वया च्वंगु दु। थ्व अमूल्यगु सफू २०१६ साले चिनियाँ बौद्ध संघया निमन्त्रणाय् चीनयागु सद्भावना यात्राय् चीने वंगु धर्मोदय सभाया बौद्ध प्रतिनिधि मण्डलयात लःल्हना हःगुजुल।

वास्तुकला शिल्पकला व चित्रकलास कलाकार अरनिकोया गुगु बहुमुखी प्रतिभा व सीप दुगु खः उकियात चिनियाँ कला विवेचकतेसं दकभनं अतिकं प्रशंसा यानातःगु दु। वं चैत्य, धातुमूर्ति तथा रेशमी कापते रफू तया किपा दयेकूगु विवरण नं दु।

उगु बखतया चिनियाँ बादशाह कुबल इ-खाँया धर्मगुरू संदेया पाहस्यां (फाग्यां) सँदेशे शाक्य-पा विहारे छगू भव्यगु सुवर्ण चैत्य दयेकेत नेपालं १०० ह्म नांजापिं कलाकारत अनुरोध यागुली कलाकार अरनिको ८० ह्म कलाकारया पुचले नायो जुया न्हापां सँदेशे वंगु जुल तथा अन वं सुवर्ण चैत्य व मेमेगु नेपाली कला शैली जागु कला कृति दयेकूगु जुल। थथे सँदेशे दयेकूगु शुवर्ण चैत्ययागु अनुपम सौन्दर्ययागु बयान चीने थ्यसेंलि बादशाह कुबलाइखांनं नेपाया कलाकार अरनिकोयात चीने नं वये माल धका ब्वंगुजुल। अले पाहस्यालिसे कलाकार अरनिको चीने थ्यंक वन।

चिनियाँ बौद्ध संघया उल्लेख कथं नेपाया कलाकार अरनिको नं पेकिङ्ग मिङमिङ विहारे छगः अनुपम श्वेत चैत्य दयेकूगु जुल। थ्व श्वेत चैत्यया निर्माण काल यात १२७१ इ० धका मान्यता बियातःगु दु। अले २०२९ सालस प्याहाँवोगु कलाकार अरनिकोयागु हुलाक टिकट या भूमिकाय (फोल्डरे दुने विवरण कथं बियातःगु) कलाकार अरनिको जन्म १२४४ ई० व मृत्यु समय १३०६ ई० मार्च ११ धका बियातःगु दु। थुकथं विचायायेबले उगु बखते नेपा देशे

जुजु अभयमल्ल (१२१६-१२५५ ई०) जयदेव (१२५५-१२५८ ई०) तथा जय भीम देव १२६० ई० यागु शासन खनेदु। तथा कलाकार अरनिको चीने थ्यंबले तथा अन च्वंबले नेपा देशे अभय मल्लया वंशज्त जय सिंह मल्ल १२७१ ई०, अनन्तमल्ल १२७६ ई० पिनिगु शासन खने दु ।

खला चीन देशे कलाकार अरनिकों नेपाया कला परम्परा कथं आपलं ततःधंगु व चिचीधंगु कलाकृति नं दयेकल ज्वी। श्री ह्वाङ सेन-च्याङया धापू कथं - "युयान बंशया निगू राजधानी साङतु (थौंकन्हेया तोलुन) व तातु (थौंकन्हेया पेकिङ्ग) या देगलं दुनेच्वंगु बौद्ध मूर्ति आपलं धैथें कलाकार अरनिकों हे दयेकूगु खः धैगु विश्वास दु।" (पिपुलस चाइना, नेपाल एण्ड चाइना, मे १९५६)। तर आपालं प्राकृतिक प्रकोप व राजनैतिक उथल पुथलं याना, कलाकार अरनिकोयागु कलाकृति छखेला थुखेला जुया नष्टभ्रष्ट नं ज्वी धुंकल अथवा खँडहरे लाना नं च्वने धुंकल। अथे नं वयागु अमर कीर्ति स्वरूप ल्यनाच्वंगु विशालगु 'श्वेत चैत्य' छगः धाःसा पेकिङ्गया मिङमिङ विहारे थौं तकनं विद्यमान हे जुयाच्वंगु दनि। थ्व भी सकल नेपामि व भी जःला खःला चिनियामितेत अतिकं गौरवया खँ खः।

थ्व श्वेत चैत्य दुगु मिङमिङ विहारे नेपाल शैली कथं बुट्टादुगु सियागु मूलुखा दु अले थ्व लिसे ल्वहँया त्वाथः नं स्वानाच्वंगु दु। अनंलि, नेपाया कलामूर्तिं जागु विहारया मूलुखा न्ह्योने चकंगु चपा दु। थनहे भीसं खनाच्वनी दथ्वीलाक नेपाया शैली लसिवोपिं बांबालापिं स्वङ्ग बुद्धया मूर्ति— (१) दीपङ्कर (२) शाक्यमुनि (३) मैत्रेय। थ्वहे विहारे हानं भीसं खनाच्वनी मेष सम्वर, महाकाल, हरिततारा, श्वेततारा, अवलोकितेश्वर, चन्द्रमाहारोषण आदिया किपा। हानं थनहे भीसं खनाच्वनी वज्रघण्टा, तिकिभया, सुकुंलागु ज्वलान्हायकं आदि आदि नेपाली कला शैलीया वस्तु थाय्थासे व्वयातःगु, तथा नेपाया रञ्जना लिपिस "ओममणि-पद्मेहुँ" च्वयातःगु मन्त्राक्षर नं। अले थ्वहे विहार लिक लिउनेपाखे विशाल एवं भव्यगु 'श्वेत चैत्य' दनाच्वंगु। थ्व श्वेत चैत्य नेपाया मण्डप शैलीस प्यत पःखा तला जाया उकी मध्य भागे छुं भति चीत्या जुया हानं च्वेपाखे तःत्याकथं गोलागु वृत्तशैली अले हानं उकी प्यकूंलागु सतह जुया त्रयादेश भुवनयागु च्वका लुयाच्वंगु छत्रयुक्त गोलागु वृत्त व कलश आकारंगु लुँया गजू, अले हानं छत्रया प्यखेरसं चिचीगोगु गँचा तथा चैत्यया च्वेयागु भागे रञ्जना कूटाक्षरनं।

थ्व श्वेत चैत्य चाहूले खंझ न्ह्यामं व्यक्तियात नं (चाहे व नेपामि ज्वीमा अथवा चिनियामि हे) थनयागु प्रत्येक कलाकृति कलाकार अरनिकोयागु कलाकारिता प्रस्तुत याना नेपा व चीनया दथ्वी सलंसः दँ न्हापांनिसें दयावयाच्वंगु पुलांगु घनिष्ठतम सम्बन्ध व सौहार्द्र पूर्ण मित्रतायागु प्रसङ्ग स्वाकाब्यू।

नेपाया कलाया इतिहासे आपालं याना जुजुपिनिगु व दातापिनिगु जक नां खनेदु, कलायात थःगु भावना नाप साकार यायेत हिचःति हायेका, ल्हाहायागु सीप क्यना 'सत्यं, शिवं व सुन्दरम्' सृजना याइपिं कलाकारतेगु नां खने हे मदु धासां

न्यू। अकें भिन्स्वंगू गु शताब्दीस थथे नेपाया कलाया इतिहास हे झ्झः धायेक झीगु न्ह्योने खने दयेकः वोपिं कलाकार नन्दपाल व कलाकार थरनिकोपिं धन्य धन्य खः। झीसं नेपायागु कलाया उन्नति व विकास सीकेत थ्वीकेत, थुजोपिं हे नेपाया मेमेपिं कलाकारतेगु नां ल्वीके मागु दु, थ्व झीगु अनुसन्धान व अन्वेषणया छगू प्रमुख विषय वस्तुहे यायेमागु जुल। •
